

Што адбывалася падчас «Хрустальнай ночы»? Вучні шукаюць адказы на гэтыя пытанні пад кіраўніцтвам сваёй маладой настаўніцы Дар'і Алегаўны Касяковай (Звязда. 06.10.2018). Далейшае раскрыццё асобы суразмоўцы адбываецца праз выказванні педагога, яго разважання: Якім павінен быць урок, каб ён прынёс задавальненне і настаўніку, і вучню? Па-першае, дынамічным, каб ні педагогу, ні дзецям не было сумна. Калі 45 хвілін праяццелі як адно імгненне – гэта для мяне вельмі важны паказчык, – разважае Дар'я Алегаўна... Для мяне таксама вельмі важна паказаць сувязь гісторыі, якую мы вывучаем, з сённяшнім днём. Нават калі не атрымліваецца знайсці прамую сувязь з сабой, можна паспрабаваць уявіць сябе чалавекам той эпохі, які знаходзіцца ў канкрэтных умовах (Звязда. 06.10.2018). Яшчэ прыклады: Калі думаю пра медалі, ахілы рвуцца. Што перашкаджае нашым гімнастам перамагаць? Чэмпіён Еўропы расказвае пра старыя залы і сур'ёзныя траўмы (Звязда. 06.10.2018); Яго дэвіз – толькі наперад. Ім малады футбаліст кіруецца не толькі на полі. Павел Кляннё дзевятнаццацігадовы нападаючы прафесійнага футбольнага клуба «Тарпеда Мінск», аўтар выдатных галоў, прынесеныя у скарбонку перамог каманды. Спакойны і разважлівы ў жыцці, актыўны і энергічны на полі. Чым жэ ён вылучаецца сярод іншых? (Чырвонка. 04.10.2018).

Такім чынам, менавіта партрэтнае інтэрв'ю службыць для стварэння партрэта суразмоўцы, раскрыцця яго асобы, характару, поглядаў.

Лілія Шасцярнёва

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
(г. Мінск, Беларусь)*

КАНЦЭПТ «КАХАННЕ» Ў БЕЛАРУСКАЙ ПАРЭМІЯЛОГІІ

Артыкул прысвечаны даследаванню канцэпту «каханне» ў беларускай парэміялагічнай карціне свету. Звяртаецца ўвага на тое, што канцэпт «каханне» ў беларускай лінгвакультуры цесна звязаны з паняццямі сям'я і шлюб і падкрэслівае думку аб тым, што сям'я – гэта асноўная жыццёвая каштоўнасць чалавека.

Ключавыя словы: парэміялогія; канцэпт «каханне»; ментальнасць народа; сямейныя каштоўнасці.

Каханне займае важнае месца ў жыцці кожнага чалавека і вызначае яго стаўленне да свету. Агульнавядома, што ў аснове розных культур

ляжаць сістэмы каштоўнасных арыентацый, якія знаходзяць сваё адлюстраванне ў парэміях, а лінгвістычны аналіз гэтых выказванняў дае магчымасць аб'ектыўна вызначыць некаторыя важныя прырытэты культуры, якая даследуецца.

Каханне з'яўляецца адным з базісных канцэптаў, якія вызначаюць ментальнасць народа. У артыкуле вылучаны тэмы, якія раскрываюць гэты канцэпт у беларускай парэміялагічнай карціне свету. Для аналізу былі ўзяты прыклады са «Слоўніка беларускіх прыказак» [1], «Тлумачальнага слоўніка прыказак» [2], «Малога расейска-беларускага слоўніка прыказак, прымавак і фразем» [4]. Абраныя парэміі – найперш прыказкі і прымаўкі сямейнай тэматыкі, якія адлюстравалі адносіны да шлюбу, узаемаадносін мужчыны і жанчыны менавіта ў шлюбе. Славяне вялікую ўвагу надавалі стварэнню сям'і, бо менавіта «сям'я ўспрымалася найперш як гаспадарчая і маральная аснова правільнага ладу жыцця ўвогуле, а жыццё халастое, напрыклад, у рускай сялянскай культуры, лічылася непаўнавартасным, дзівацтвам, адхіленнем ад нормы» [3, с. 116].

Аналіз семантыкі парэміі дазволіў класіфікаваць іх па наступных групах: зменлівасць і недаўгавечнасць кахання; каханне – рэўнасць; каханне – найвышэйшае шчасце; каханне – шлюб (сям'я); каханне – расстанне; неабходнасць кахання; першае (старое) каханне; каханне – вернасць – давер; неабходнасць ва ўзаемнасці кахання; каханне – адплата за каханне; каханне – пакуты, боль, хвароба; каханне – матэрыяльны дабрабыт.

Вельмі пашыранай у прыказках з'яўляецца думка пра тое, што каханне – гэта прычына болю, пакут і хваробы, каханне немагчыма схваць: *Каханне і кашаль не схаваш; У кожнага кахання ёсць свая пакута; Цяжка ўздыханне – далёка каханне; Без сонейка свету не быць, без мілага нельга жыць.*

Група прыказак са значэннем «каханне і матэрыяльны дабрабыт» з'яўляецца супярэчлівай, бо частка прыкладаў сведчыць пра перавагу матэрыяльнага над каханнем: *Каханне здольнае шмат на што, а грошы здольныя на ўсё, а другая група паказвае каханне як нешта больш важнае, чым грошы: Лепш смутак у кішэні, чым смутак у сэрцы; Багацце нявесты на ішчасце не пераробіш; За добром пагонішся – добра не будзе; Хоць без хлеба пасяджу, але на мілага пагляджу; Абы да душы, пражывём і ў шалашы; Хоць пад лаўкаю пасяджу, а на люблага пагляджу. Хоць у шалашы, абы мілы на душы; Хоць у будане жыць, абы з каханым быць; Хоць пад лаўкаю сядзець, абы на харошага глядзець;*

Хоць без хлеба пасяджу, але ж на любага пагляджу; Хоць у адной лёлі (сарочцы), абы на любові.

Нашы продкі заўсёды сур'ёзна ставіліся да шлюбу, лічылі гэта важным крокам у жыцці чалавека, які патрабуе адпаведнага стаўлення мужа да жонкі, жонкі да мужа і дзяцей. Усё гэта зафіксавана ў прыказках: *Не адну пару лапцёй Бог стаптаў, пакуль гэтую пару сабраў; Чорт сем пар лапцёў стаптаў, пакуль гэтакую пару дабраў; Пары злучаюцца на небе, вяселі ладзяцца на зямлі; Ажаніўся – то і перамяніўся; Мужык і жонка – найлепшая суполка; Жонка – не лапаць, з нагі не скінеш; Хоць вох, ды ўдвох; Мужык ды баба – адна рада. Але галоўным лічыўся ў сям'і ўсё-такі мужчына, бо на ім ляжыць адказнасць і за гаспадарку, і за матэрыяльны дабрабыт, і за ўзаемную павагу і згоду, а жонка павінна павважаць і шанаваць свайго мужа: *Хто добры настух, той і гаспадар добры; Без гаспадара дом – сірата; Без гаспадара жонка заўсёды сіротка; За добрым мужыком і свіння гаспадыня; За добрым мужыком чулінда жонка, а за дурным і папоўна раба; Які гаспадар, такі і тавар.**

Пацвярджэннем высокага аўтарытэту сямейных каштоўнасцей з'яўляецца група прыказак са значэннем «каханне – шлюб, сям'я», у якіх акцэнтуюцца ўвага на добрай жонцы ці мужу: *Добрая жонка – дома рай, благая – хоць ты цягу дай; Добрая жонка дом зберажэ, а ліхая рукавом растрасе; Хто жонку добру мае, той гора не знае; Там і Бог раюе, дзе жонка мужыка шануе; Пад добрым кустом трава зелянее, за добрым мужыком жонка маладзее.*

Агульнавядома: каханне – гэта падмурак, на якім павінна трымацца сям'я, але прааналізаваны лексічны фонд паказвае, што нават самае вялікае і моцнае каханне да шлюбу часам не гарантуе шчаслівага сямейнага жыцця: *Страчаліся – цалаваліся, у адну хату сышліся – за чубы узяліся; Хто каго любіць, той таго чубіць; Хто любіцца, той чубіцца; Хто каго кахае, той таго й чапае; Горкая рэдзька, ды ядуць, кепска замужам, ды ідуць; З вялікай любосці не раз кій паломіць косці; Жонку любіць як душу, а трасе як грушу; Дзеўкай была – плакала, замуж выйшла – завыла; Жэняцца – скачуць, разводзяцца – плачуць; Гаспадар за гарэлку – гаспадыня за талерку; Хто рыбу вудзіць, той гаспадаром не будзецц; З добрым гаспадаром нажывешся, з дрэнным гора набярэшся; Няхай мужык як шкарпэтка, абы жонка як кветка; Хоць мужык як лапаць, абы за ім не плачаць; Мужык хай будзе як долата, абы ты за ім была як золата; Сякі-такі мужчына, абы дровы ды лучына; Мужык як варона, ды ўсё жонцы абарона.*

У некаторых прыказках згадваецца флірт, здрада мужу ці жонцы. Такія прыклады маюць яскравую дыдактычную функцыю, а таму фіксуюць выпрацаваныя вякамі нормы маралі, накіраваныя на захаванне і ўмацаванне сям'і. У гэтых выразх жанчына ўжо разглядаецца не як дадатак да мужа, а як адзінае цэлае з ім; яе варта было шанаваць, захоўваць ёй вернасць: *У каханкі смалянны лаўкі; Сам сябе загубіш, як чужую жонку прыгалубіш; Не кладзіся каля чужой жонкі – адаб'юць пачонкі; Чужая жонка мёдам мазаная, а свая смалой; Чужы хлеб – гасцінец, а чужая жонка – прыгажуня; Не паглядай на чужых жонак: ці скасееш, ці здурнееш.*

У народным уяўленні замацавалася меркаванне пра тое, што знешняя прыгажосць ці прывабнасць абранніка ці абранніцы – гэта неістотны крытэрыі пры выбары пары: *Не шукай красаты, а шукай дабраты; З красаты вады не піць; Шукай жонку ў гародзе, а не ў карагодзе; З тварам да вянца, з розумам да канца; З добрага цеста добрая паляніца, з добрай дзеўкі добрая маладзіца; Не выбірай дзеўку ў карагодзе; Не хвалі каня запрагаючы, а дзеўку выбіраючы; Выбірай жонку не на ігрышчы, а на іржышчы; Не прыгожся прыгожся, а каханая прыгожся; Не тое хораіша, што хораіша, але тое, што каму даспадобы.* У прыказках пра замужжа зафіксаваны народны вопыт беларусаў. Так, традыцыйна лічылася, што бліжэй да трыццаці гадоў дзеўку замуж ужо не возьмуць, таму трэба ў час думаць пра сям'ю: *Дваццаць тры – замуж пры, бо ў дваццаць пяць хлопцы спяць; Калі мінула дваццаць пяць – дык дома сядзь; Тады дзеўка схмянулася, як у пузе страпанулася; Хоць за вала, абы замужам была; Хоць бы за пенюшка, калі няма жанішка; Хоць за быка, калі няма маладзіка; Хоць за казла, абы запаўзла; Хоць за Лыску, ды калі б блізка; Хоць за старца, абы ў дзеўках не астацца.*

Істотнай з'яўляецца думка пра тое, што каханне немагчыма кантраляваць і ім немагчыма кіраваць: *Сэрцу не загадаеш, каго любіць. Каханне і лішай не глядзяць, дзе сесці;*

Здаўна лічылася, што за выхаванне сына ў сям'і адказвае бацька, а за выхаванне дачкі – маці, і дзеці часта пераймаюць іх асноўныя рысы і лініі паводзін: *Які дуб, такі і тын, які бацька, такі і сын; Якое дрэва, такі і клін, які бацька, такі і сын; Якое карэнне, такое і насенне; Якая мая мама, такая і я сама; Ад крывого дрэва не бывае прамого ценю; Якая матка, такое й дзіцятка; Якая хатка, такі і тын, які бацька, такі і сын; Які млын, такі і ставок, які бацька, такі і сыноч; Яблычак ад яблыні далёка не адкочваецца.*

Такім чынам, праведзены аналіз парэміялагічных адзінак дазваляе сцвярджаць, што канцэпт «каханне» ў беларускай лінгвакультуры цесна звязаны з паняццямі *сям'я* і *шлюб* і падкрэслівае думку аб тым, што *сям'я* – гэта асноўная жыццёвая каштоўнасць чалавека.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Лепешаў, І. Я. Слоўнік беларускіх прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Мінск : БелЭН, 1996. – 350 с.
2. Лепешаў, І. Я. Тлумачальны слоўнік прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Гродна : ГрДУ, 2011. – 667 с.
3. Садоўская, А. Л. Адлюстраванне гендэрных адносін у беларускай, рускай і сербскай парэміялогіі / А. Л. Садоўская, Д. Суслаў // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып. 6 / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 2007. – С. 116–121.
4. Санько, З. Малы расейска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем / З. Санько [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://slounik.org/sanko/>. – Дата доступу : 09.11.2018.